

ԵՐԿՐՈՐԳ ԲԱԺԻՆ

ՊԵՐՃ ՊՈՕՇԵԱՆՑ

ԵՐԻՐ

ՍՕՍ ԵՆ ՎԱՐԴԻՓԵՐԸ.

~~~~~

Հին ժամանակներից սկսած մինչև դարձ 40-ական թուականները մեր կրթուող սերունդը Սաղմոս ու Նարեկ էր կարդում ամեն օր, և մենք ինքներս ականք շատերին, որոնք բերան պիտեին այդ գրքերը և մրմնջում էին շարունակ, զիշեր թէ ցերեկ: Երբեք մի կրօնասիրական շրջան էր. թէ աշխարհական և թէ հոգևորական միակերպ կրօնականի խոտակեաց կեանք էին վարում:

40-ական թուականներից սկսած՝ նոր սերնդի կրթութիւնը մի նոր շրջանի մէջ է մտնում. կրօնասիրութեան վրայ աւելանում է հայրենասիրութիւնը: Թաղիապետ, խրիմեան, հայրիկ և Ալիշանեան իրանց բազմութիւն աշակերտներով ու համալսոհներով կրթուող սերունդին տալիս են այս ուղղութիւնը: Բոլոր մատաղ բանաստեղծացուները և փիլաոսանացուները Նահապետի շուրջն էին պտըտվում, նրա երգերը երգում և նրա բանաստեղծութիւններն արտադրում իրանց ծաղկաքաղ տետրակների մէջ գեղանկար գրչութեամբ: Արդարև Նահապետ, Նահապետ մի քանի սերնդի: Որքան մեծ է մեծ բանաստեղծի ներդրածութիւնը կրթուող սերնդի վրայ: Պոօշեանի «Աղբիւրի» ներկուց համարում տպուած ոտանաւորը, այն նա գրել է մեզանից, երևումն տարի առաջ, Նահապետի ներդրածութեան արդիւնքն է: Եւ մի օրից ընդ մի անգամ միայն պոետը ասում է.

2.

Այդ շրջանի զուտ հայրենասիրական ուղղութիւնը մի պակաս կողմ ունէր միայն, որ զուրկ էր բուն մոլորական, բուն աշխարհիկ տարրից: Կրթուող սերունդը մի վե-

բացականութիւնից բնկել էր միւս վերացականութեան մէջ: Երկնք իջնելով՝ չէր կանգնել իր ժամանակի և իր գետնի վրայ, այլ հիւսիս ժամանակի և հին գետնի: Այդ ուղղութեան գէժ է, որ բողոքում Գամառ-Քաթիպոն, ասելով՝ «Հայկ ու Լեւոնին մոռանանք, եղբարք թափ տանք մեզանից փոշին հողութեան»... Բայց այդ հնութեան փոշին առաջին անգամ թափ տրուողը եղան խաչատուր Արովեանցի: Նա չընտրեց ոչ Հայկին և ոչ Հայկանուշին, այլ Աղասուն Կաղուկին:

Ինչպէս երկար շողերից ու երաշտից յետոյ յանկարծ բարձրանալ է մի անձրևախառն փոթորիկ, և ամեն հին ու մին, փտած ու խախտ բան, աղբ ու գիբիլ սրբում, մաքրում է, ճիշդ այսպիսի մի փոթորիկ էր Արովեանցի գրութիւնը, որ ամեն հին ու մին սրբելով՝ մշակութեան մի նոր անդաստան բաց արաւ, գործունէութեան և ասպարէզ տուաւ նոր սերնդին, և այսպիսով ժամանակակից վիպագրութեան հայր դարձաւ:

Արովեանցը ոչ միայն նորագոյն գրականութեան ճանապարհը հարթեց մեզ համար, ոչ միայն քաղաքացիութեան արտօնութիւն տուաւ աշխարհիկ լեզուին, որ մինչև այն ժամանակ կիսազրկ բարի ոտրուկն էր, այլև, որ ամենից մեծն էր, նա մի հզօր յաղթանակ տարաւ աշխարհականութեան կողմից հոգևորականութեան վրայ: Ոչ մի հոգևորական, թէկուզ լինէր աւելի հանճարեղ քան թէ Բրուկեանցը, կարող չէր այդպիսի մի բան անել: Ո՞ր ուխտապահ աւանդապահ հոգևորականը վեր կը կենար և ջարդուփշուր ան լով զրաբարի շղթաները, ցոյց կը տար, որ նոյն իսկ Քանաքեռ պէս մի աննշան գիւղի ռամիկ լեզուն աւելի ուժ ու կենդանութիւն ունի, աւելի յարմարուոր է և պէտքական գրական լեզուն ներառ համար, քան ռոկի դարու զրաբարը: Ո՞ր լաւ և տաղանդաւ հոգևորականը կը համարձակէր այնպիսի մի յանդուգն արշաւան մղել ընդդէմ զրաբարի, ընդդէմ Նարեկացու լեզուի, ինչպէս Արտեանցն է անում Զանգուի նկարագրութեան մէջ, ուր իր կոպիտ բարբոսով մտնում է Նարեկացու բարբոսի մէջ՝ կարծես գիտութեամբ, ցոյց տալով ռամիկական լեզուի հաւասար ուժ ունենալը նրա հետ: Հոգևորականը չէր անի. նա աշխարհային սիրտը երգիչ չէ, ատուածաձային: Աշխարհիկ լեզուով գրող հոգևորականներից տերը միայն աղճատում են այդ լեզուն և աղաւաղում, և այդպէս նում են զիտութեամբ, ցոյց տալով համար, թէ հնարաւոր չէ առաջ զրաբարի աշխարհաբար գրել, պէտք են զրաբարի նախդիրները, հլովմունքը, խոնարհմունքը, և այլն: Անշահ մոլեռանդութիւն...
 - մի միայն ինչ որ անհրաժեշտ էր անել
 - մի մի պատճառով ինչ որ անհրաժեշտ էր անել

3.

Ֆիզիքական աշխարհում մեծ մարմիններն այնքան մեծ ձգողական ուժ ունին, որ դեպի իրանց են քաշում աւելի փոքր մարմիններին, որոնք կամ կայուն են նրան և կամ պտրտվում նրա շուրջ կողմով: Այս մի և նույն օրէնքը տեսնում ենք և բարոյական աշխարհում: Բոլոր մեծ մարդիկը, մեծ հանճարները կրթուող սերունդի սիրտն ու հոգին դեպի իրանց քաշելու սաստիկ մեծ ուժ ունին: Այդ ուժը մեծ է մանաւանդ մեծ բանաստեղծների և վիպասանների մէջ: Զարմանալի չէ ուրեմն, որ երկու զօրեղ հանճարներ՝ Հ. Ղ. Ալեշանեան և Խ. Աբովեան դեռ ևս պատանի Պռօշեանցին փոփոխակի քաշէին դեպի իրանց: Նախ քան Աբովեանցի գրութեան դուրս գալը՝ Պռօշեանցը պտրտվում էր Նահապետի շուրջը, բայց դեռ կէս ճանապարհի՝ նրան յափշտակում է Աբովեանցի Աղասին, յափշտակում է Թիֆլիզումը Ս. Սարգսի նման, ու մի ակնթարթում գնում է Աշտարակ գիւղումը: Մեղանից ուժ խելք ու միտք, ուժ սիրտ չէ՝ յափշտակել Աբովեանցի գրութիւնը, բայց Պռօշեանցի յափշտակուիլը բոլորովին այլ է: Ամեն մարդ հիպնոտիզմի ենթարկուելու յատկութիւն չունի. ելէքտրականութիւնն ամեն մարմնի միջով հեշտութեամբ չի անցնում, կան լաւ և վատ հաղորդողներ: 1859-ին Պռօշեանցն Աշտարակ գիւղից գալիս է Թիֆլիս ուսուցչական պարապմունք գտնելու. ապրում է օրական հինգ կոպէտով, անտուն, անտեղ: Մի օր դուրսն անձրևից սաստիկ թրջուած, վազում է իր համադիւղացու՝ Յովհաննէս Տէր Յովսէփեանցի բնակարանը: Յովհաննէսը ներս է տանում թումկուած Պերճին, ոտից ցղլուէն փոխում է հագուստը, իր աւելորդները հագցնում, նստեցնում է առանձնասենեակում, դնում է նրա առաջը մի նորատիպ գիրք և ասում է՝ «Դու այս գրքով դբաղուիր, մինչև ես դասերս վերջացնեմ»: Պռօշեանցը բաց է անում այդ գիրքը և կարդում է. . . Աբովեանցի գրութիւնը և կարդում է այդ ահադին գիրքը երկու թէ երեք ժամուան մէջ այնպիսի յափշտակութեամբ, որ երբ Յովհաննէսը վերադառնում է դասից, Պռօշեանցին վերացած է տեսնում, խօսելով չի կարողանում նրան ուշքի բերել, քաշում է կրօններից, կամտում է, բայց մեր Պռօշեանցը ուշքի է գալիս միայն այն ժամանակ, երբ գիրքը բոլորովին վերջացնում է. նոր գարթնում է նա ինչպէս խոր քնից: Նույն երեկոյին Պռօշեանցը կրկնում է կարգալը ծալրէ ի ծալր, և միւս օրն սկսում է իր Սօս և Վարդիթերը:

Գուցէ ոմանք չափազանցութիւն համարեն այս դէպքը, այս պատճառով ես հարկաւոր եմ համարում Պռօշեանցի մի բացառիկ

զարմանալի յատկութեան վրայ դարձնել ընթերցողների ուշադրութիւնը: Պաօշեանցը ոչ միայն կարգում, այլ և գրում է չափազանց արագ. նրա գրիչն այնքան արագ է շարժում, ինչպէս մի ելեքտրական գործիք: Ես ինքս վրայ հասայ Սօս և Վարդիթերը գրելիս մօտը կանգնած էի լինում միշտ, երբ նա գրում էր նաև խրիմեան Հայրիկի թիֆլիսի եկեղեցիներում տուած քարոզները, տեսել եմ նրան և սաստիկ ջերմութեան մէջ գրելիս այնպիսի տրագուլթեամբ որ մի քանի րոպէի մէջ սմբողջ թերթեր էր լցնում, լայց իհարկէ անկապ և անմիտ բաներ: Պաօշեանցը գրելադաւ ունի, և այս կողմանէ նա արժանի է հոգեբան թիշկների ուշադրութեանը: Նրա ոչ մի գրուած քաղնքան չի եղել, ինչքան որ տպուել է, այլ անհամեմատ շատ: Սօս և Վարդիթերը, եթէ Մ. Աղարէկեանի սանձահարելը չը լինէր Պաօշեանցը շուտ չէր վերջացնել և քանի գլխեր գուրս են ձգուած նրա կռուածադիւր նոյնպէս անհազին մի բան էր, լայց շատ գլխեր ներ գուրս ձգուեցան, որովհետև անյարմար էին տպագրուելու «Փորձի» մէջ: Եւ ամեն անգամ, երբ անդամատում են նրա զբաժնեղը նա հարկադրուած է՝ ամբողջութիւնը վերականգնելու համար՝ շատ բան փոխել ու նորանոր գլուխներ սուեցնել: Եւ այդ բոլորը նա շատ հեշտութեամբ է կատարում իր արագ մտածութեան և արագ րագաշարժ գրչի շնորհիւ: Յաւիշտակաւող գրողը մի աւելի ստույգ րիւն խորհրդակից տիտի ունենայ, որ անդադար նրա փշիկը քաշելիւ Այսպիսի խորհրդակիցի կարօտ էր առաջ մեր Պաօշեանցը ոչ միայն գրելու ժամանակ այլ և իր կենցաղավարութեան մէջ *):

*) Այդ ժամանակ Պաօշեանցը թէև դպրոցից նոր էր դուրս եկել լայց դպրոցականի քաշուող և ամօթիւած բնաւորութիւն չունէր, այլ չափազանց քաշուող և համարձակ էր: Նոր սերունդը կեանքի նորոգութիւն և պահանջում: Նորոգութեան առաքեալ լինելու համար ամօթիւածութիւն ձեռնադրել յատկութիւն չէր, պէտք էր քաշութիւն, վստահութիւն, համարձակութիւն և մինչև անգամ յանդգնութիւն և ստահակութիւն: Պաօշեանցը՝ այդ բոլոր գէնքերով՝ գրահաւորուած էր հնութեան դէմ պատերազմելու համար: Թատրոն են ուզում բանալ, բաց ոչ ոք չի համարձակու գերասան կամ գերասանուէի լինել, այլ գործը յանձն են առնում կատարել երեսբայները, չբաշտուողները և չամաչողները: Աղջկանց դպրոց են բաց անում, ամօթիւած մայրերը չեն յօժարում իրանց աղջկանը ուսումնարան ուղարկել, այլ այն մայրերն են ուղարկում, որոնք չամաչելու չափ արիւնքութիւն ունին: Ինչքան լաւ բաներ կան, որոնք մարդիկ չեն անում, որովհետև անմաշում են, քաշում են հասարակական կարծիքից: Զարմանալի չէ ուրեմն որ մարդկութիւնը իր բարենորոգութիւնների մեծ մասի համար պայքարում կան լինել յանդուգն մարդկանց, բացերես կանանց, ստահակ և խմաւորական պատանիների: Ասածս շատ կոշտ է, բայց զուտ ճշմարտութիւն է: Խելօք մարդիկը միշտ լսելօք չեն, այլ շատ անգամ վերջին ծայր

Մօտ ժամանակներս մի նկատողութիւն արի Պռօշեանցին, թէ՛ Աշտարակումը միթէ չը կան Աստուածաշնչի անուններ, օրինակ՝ Մովսէս, Դաւիթ, Սողոմոն, Մարկոս, Դուկաս, Լալլն, այլ բոլորն էլ հին հայկական են — ինչպէս՝ Արշալիր, Փափակ, Պաճոյճ, Պարէտ, Վան, Վահէ, Թորոգոմ, Ասքանազ Լալլն: Վատերի անուններն էլ զրել ես Սուրմակ, Պապ, Տիրան, Մէհրուժան Լալլն: (Սօս և Վարդիթերի մէջ):

— Խելօք, պատասխանեց մեր Պերճը, զրելիս կշտիս չէիր, ինչի չէիր էն վախտն ասում էդ. . .

Սրա վրայ երկուտ էլ ծիծաղեցանք: Ճշմարիտ որ՝ այն ժամանակ կարծում էինք, որ այդպէս է հարկաւոր. ազգասիրութիւնը թոյլ չէր տալիս ստուգապատում լինել:

Տէր Աստուած, որքան անմեղութիւն կար անցեալում և որքան ուստանայացել են մեր այժմեան զրոգները: Պռօշեանցը, ինչպէս ասողինք, յափշտակուած էր Արովեանցի վեպով, բայց նա չէր կարող հասկանալ նրա զրական արժէքը, նրա սղին, հեղինակի բարձրութեան չափը, ինչպէս և ոչ ոք մեզանից, քանի որ չունէինք ոչինչ զրական կրթութիւն, ինքնաճանաչութեան չէինք եկած, կրտսիքական հայեացք չունէինք, հոգեբանական օրէնքներ չկային մեզ համար: Այդպէս էր մտաւարապէս Պռօշեանցը, երբ զրեց նա իր Սօս և Վարդիթերը: Ներկայացրէք Ներսիսեան գալոցից նոր դուրս եկած Ֆիզիքապէս տկար մի պատանի, որ դեռ չի ազատուած գրաբարի ճնշող ճանկերից, ժամանակակից սնճոունի աշխարհիկ լեզուի ազդեցութիւնից, այդ լեզուով գրած անճոռնի ճոռումբանութիւններից, սխալատիքական փտած գաղափարներից, և յանկարծ ձեռք է գարկում զրել մի ամբողջ ժողովրդի կեանք ամենայն մանրամասնութեամբ և այն էլ վիպական գրաւիչ ձևով և աշխոյժ զրչով: Այս պատճառով ահա այժմ, մօտ երեսուն տարի յե-

լիմար և անմիտ: Քանի քանի բաներ կան, որ այդ իմաստուններից ծածկվում է և միայն տղաներին է յայտնվում: Այն տղաները, որոնց դրանք թերուս, անուս, իմաստակ, գրաշար, խանութպան, լուսանկար, ուշապար, և այլ այսպիսի ածականներով հաչկոյում են, աւելի մեծ գործ են կատարում յօգուտ յառաջագիմութեան և լուսաւորութեան, քան թէ իրանք, որ միայն արգելք են դառնում գործի յառաջագիմութեանը և ոչ ծգնող և իրախոստող գործողներին: Ձեռն ասում, ի հարկէ, որ այդ արգելքները միշտ վնասակար են: Անուակար շատ պէտք է, երբ սալը դարկվալ է գնում, բայց մեր խելօքները սալի անիւները կապում էին նաև այն ժամանակ, երբ նա դարկվեր էր գնում և գորուելու երկիւղ չկար ամենեւին: Այդ անուակար պէտք էր ջախջախել, և ջախջախում էր Պռօշեանցը իր բնկերներով հերոսական յանգրութեամբ և ալսալիսով ալսալալ գործողների համար մի հարթուղի էր բաց անում:

տոյ՝ երբ կարգում ենք Սօս և Վարդիթերի երկրորդ անփոփոխ տղաները՝ պարզութիւնը, յիշում ենք այդ խաւար անցեալը, մեզ ոչ միայն չենք դարմացնում գրքի թերութիւնները, այլ առաւել դարմացնում ենք այդ նրա բազմապատիկ արժանաւորութիւնները, որ արտադրել է պատահաբար վիպասանի տաղանդը աւելի բնագլմամբ քան գիտակցութեամբ: Սօս և Վարդիթերի մէջ ստույգն ու անստույգը, վիպականն ու առասպալը լականը այնպէս հաշտ և սիրով կցորդուած են միմեանց հետ, մէկի բարձր արժանաւորութեան տակ ծածկվում է բոլորովին միւս չափի թերութիւնը: Այսպէս՝ օրինակ՝ վէպի «գլուցազնը», ինչպէս հեղինակն որ է անուանում, և «գիւցաղնուհին» իրօք գիւցաղն են և գուցաղնուհի նուաճումը այսինքն՝ գիւցաղնական անձնաւորութիւններ են և ոչ հասարակական մակարդակներ: Հեղինակը դրանց բացառիկ վիճակի մէջ է պահում ինչպէս երկնքից իջածները, իսկ բոլոր միւսներին նկարագրում ունի բոլորովին այնպէս, ինչպէս սովորութիւն ունի նկարելու իր ֆօտո զրաֆիալով, այսինքն՝ իրականից աւելի վատ: Բացառութիւն կա՞նք մում է միայն հերոսի ողջումակալէրը՝ Գարեգինը, որ ոչ միայն ամբողջ բան գիտէ, ինչպէս ասում է հեղինակը, այլև մի հրաշագործ նրա կարիչ է: Նրա քաշած ստուգներն անուշահոտութիւն են բուրումնալի իսկ քաշած կենդանիք՝ շարժում են ինչպէս կենդանի: Ինքն ալ քան արագ չի գրում, ինչքան Գարեգինը արագ նկարում է: (Երկ. 60, 61, 62):

Գիւցուհի Վարդիթերը մի երեխայ է, դեռ չը կա՞նք տասներեք տարեկան, բայց իբրև գիւցուհի իր հասակից վեր բաներ է անում և խօսում է ոչ երեխայի նման, այլ իբրև գիւցուհի, իր խօսակցութեան մէջ մինչև անգամ թուրքական առածներ է ձգում՝ «Ձաղալը զարգեար լիւր» ասելով: Գիւցուհու մօր աչքից չի փախչում այս հանգամանքը, նա մինչև անգամ մի տեղ ասում է.

— Զօ գժուել չէս, աղջի... Հէնց էս խօսում, կտես, մազեր սիպտակած, գերեզմանի դուռը հասած պառաւ քլես»...

Գիւցազնը մի հասուն երիտասարդ է, մօտ քսանը հինգ տարեկան և իբրև գիւցազն իրար հակասող գերմարդկային յատկութիւններ ունի: Նա մի շատ շնորհալի երգիչ է, ձերբինց էլ լալաղեր է հանում. ձայնն այնքան քաղցր է, որ բլւբլւելը նրան լսելով լուծւում է և նրանից դատ առնում. ձիարշառում և բմբջամարտու չունի իր նմանը, նա լուրջութիւն է ամենքին: Փիւր բանուոր է: Բայց նա միւսնոյն ժամանակ և մի ճգնաւոր է. ունի իր սեփական ճշգրտ նատեղին, ուր գնում է ծածկաբար աղօթք անում և ապաշխարում իր չարած մեղքերը: Կարգում է այնտեղ Աւետարան, Սաղմոս, Նաբեկ և Եփրեմ խորի: Բայց տիրացու չէ. առօրեայ կեանքում չի երևում, որ նա կարգալ իմանայ, կամ ճգնելու շնորհք ունենայ: Ընդ

տրանստեղից ցած իջնելով՝ իսկոյն զլում է Ղարաբաղի բայաթին, սար
ն չիտ. քոլ նրան են թամաշա անում, հարս ու աղջիկ հաւաքվում են
մայր անուշ ձէնի վրայ, դիւցուհին էլ է գալիս և նրա ձայնը լսելով՝
ռախցադանչում է մարգարէաբար.

—Ախ, փառքիդ մեռնիմ, Աստուած, թէ որ մեռնիմ, գիտեմ,
որ ըստույց լետույ գերեզմանիս օխտը թիղ մանիշակ դուս կըզայ:

Վերջը՝ գլխներդ ինչ ցաւացնեմ, դիւցազնի սիրահարութեանը
չափ չըկայ. առաջին անգամ որ տեսնում է դիւցուհուն, իսկոյն... աչ-
նալ սօր են մեռել թէ էգուց... Զօռով կենդանացնում են նրան և տա-
նում տուն: Այնքան դիւրագոյաց է Սօր՝ մեր անյաղթ ըմբիշը՝ և
այնքան դիւրագրգիռ, որ ամեն աննշան դէպքում լաց է լինում:
Սակայն սրանց նշնուկը գլուխ չի դալիս. դիւցազնի հոգեղէն փե-
տան՝ չար Տիրանը՝ քսան մանէթի համար քանդում է համարեա
շինած բանը և խեղճերին անմուրազ անում: Այսպէսով խեղճ Պօռ-
եանցի խաղաղ նահապետական հովուերգութիւնն էլ սղբերգութեան
է փոխվում: Սօր զգվում է, ձմեռ ժամանակ մի քանի օր Արա-
գածի ձնբլում թափառելուց լետույ ինկքը գլուխն է հաւաքում,
գալիս է տուն, բայց այդտեղ լսում է, որ իր դիւցուհին մեռել է
կաթուածահար, ինքն էլ իսկոյն հոլին փչում է: Ահա այս ամենը,
թէ և անբնական, բայց ընթերցողներէյց մեծերին զուարճացնում է,
իսկ փոքրերին լացացնում: Այս է ահա Սօրի և Վարդիթերի ու-
մանը, բայց դա չէ ամենակին գրքի գլխաւոր նարստակը, գրքի գըլ-
խաւոր բովանդակութիւնը: Գրքի գլխաւոր բովանդակութիւնը, նրա
ստուգապատում մասն է Աշտարակցոց կեանքը. նրանց բարբառը,
նիստ ու կայրը, պարսպմունքը տարուայ չորս եղանակում, ազգային
սովորութիւնները, եկեղեցական ծէսերը, որոնցից ոչ մի բան չի բաց
թողած, բացի մկրտութիւնից, և այդ շատ ափսոսալի է: Այնքան
թանգ են մեզ համար այդ սովորութիւնները և այնքան կենդանի
կերպով են նկարագրուած, որ ոչ միայն չենք ձանձրանում կարդա-
լիս, այլ և ափսոսում ենք, թէ ինչո՞ւ աւելի երկար չէ գրած, և
ինչո՞ւ բաց է թողած այս ու այն բանը, օրինակ Աշտարակի քաղցրիկ
«Լէ-լէն», որի մասին շատ տեղ է լինում հեղինակը, բայց ոչ երգն
է մէջ բերում և ոչ խաղը նկարագրում:

Խորենացու մէջ երբ որ կարդում ենք «Երկնէր երկին և երկիր»,
կամ «Տեղ ոսկի տեղայր» և ուրիշ այլապիսի կտորներ, կարծես անա-
պատի մէջ մի դալար հովտի ենք հանգիստում, թէ և չենք հասկա-
նում այդ երգերի ներքին բովանդակութիւնը: Բայց և ինչքան բար-
կանում ենք, թէ ինչո՞ւ շատ տեղ գանցառութեան է տալիս և այդ-
պիսի բաներ շատ քիչ է տալիս մեզ, փոխանակ շնորհակալ լինելու,
որ այդքանն էլ մեզ է հասցրել խեղճ ծերունին իբրև մի նմուշ:

Որքան ուրեմն շնորհակալ պէտք է լինին մեր ապագայ սերունդները պ. Պօռեանից, որ հէնց այդ ազգային երգերին և սովորութիւններին է նուիրել իր աշխատութիւնը: Այդ սովորութիւններն նոյնքան հին են, ինչքան և խորենացունը: Յիրաւի, ո՞վ է հասկանում մեզանում, թէ ի՞նչ բան է «Հաւկուրի» երգն ու արարողութիւնը՝ որ ժամանակից և ինչ տեղից է մտել հայերի մէջ այդ սովորութիւնը, երբ և ինչպէս է ձևափոխուել: Ահաւասիկ այդ կտորը: Արճակաւազից յետոյ պառաւ խանումն սկսում է «Հաւկուր շուռ տալ»: Ձեռքն է առնում տէփուրը և շուռ տալով ասում.

Սկիւյ սկիւյ պատին տուր, հաւկիրը շուռ տուր,
Վախում եմ քեիմ, քունս տանի, չարաստ տանիլ տամ:
Մին էլ շուռ տուր տէփուրն ու ասեց.

Սկիւյ սկիւյ պատին տուր, հաւկիրը շուռ տուր,
Վախում եմ քեիմ, քունս տանի, շարս տանիլ տամ:
Ամէն մի հետ տէփուրը շուռ տալու մի հետ սկիւյ էր ասում, ու գլխաւորիցը բռնած՝ բնանք մաշկները մի մին տանիլ տալի. վերջին էլ ասեց.

Սկիւյ սկիւյ պատին տուր, հաւկիրը շուռ տուր,
Վախում եմ քեիմ, քունս տանի, մաշկներս տանիլ տամ:
Յետոյ մի բազոր ձէնով, աղջկէքն էլ հետը ձէն ձէնի տուած՝ ասեցին.

Համբարձում հալա, (հալա) հալա ջան հալա,
Համբարձումն էկել ա՛յ, մեր բաշին կաննել,
Լալակ աւրցել մէկ մէկի վերայ,
Մինը տակեանց, մինը վերեանց.

Քա խաթուն Գիւլաղ, հունարդ երևաց,
Համբարձում հալա, հալա ջան և ալի:

Ի՞նչ կասկած, որ «Համբարձումն» առաջ մի ուրիշ բան է եղել և գուրս է մղուել քրիստոնէութեան ժամանակ: Ի՞նչ բառ

Սկիւյ, ոչ ոք չը գիտէ: Այդ բոլորի բացատրութիւնն սպասվում է մեր ապագայ սերնդից. հներն ասել զնացել են, իսկ նորերը չը գիտենք: Զատ տարի չի անցնիլ, մեր մէջից վերացած կը լինի բոլոր այդ ազգային սովորութիւններն ու երգերը: Աստուած տալ

քանի որ ուշ չէ, Պօռեանցի օրինակին հետեւին մեր նորահազրդները, նկարագրեն իրանց ծննդարանը, իրանց հայրենի գաւառը նրանց ներքին կեանքը, սովորութիւնները, երգերը, աւանդութիւնները, նրանց սիրոյ և ատելութեան, ուրախութեան ու տրտմութեան առիթները: Այդպիսիներին ապագայում սպասվում է անմահ անուն

մեծ փառք ու պատիւ: Ապագան մեզ պէս անխառն, մեզ պէս ապրախտ և մեզ պէս միամիտ չի լինիլ: Այն Պօռեանցը, որ մեզանի երեսուն տարի առաջ տուել է մեզ իր պատանեկական հասակ

թաղմ մտքի սրգասիւքը, գրանով վերջ չի տուել իր զրական գործունէութեան: Նա յետոյ, աւելի հասուն և փորձառու ժամանակ

տուաւ մեզ Կուլաճաղիկ, Հացի Խնդիր, Զահէն և զանազան թատ

րոնական գրուածներ: Այժմ էլ ունի բաւական կիսատ և անտիպ գրուածներ, բայց նիւթական հար չունի բացառապէս գրականութեան նուիրուիլ. նա տկարութեանը, չնայած, իր բազմաթիւ գերդաստանը պահելու համար հարկադրուած է ներօրինեան դպրանոցում վարժապետութեան արշտօն կատարել, որպէս զի շտապեցնէ մեր ամենին չցանկալի մահը: Մեզանից աւելի խելացի մի ժողովուրդ կապահովէր նրան մի թեթեւ կենսութեանով, որպէս զի իր կեանքի մնացորդը բացառապէս գրականութեան նուիրէ, ճոխացնէ մեր աղքատիկ գրականութիւնը իր արագաշարժ և աշխոյժ զրջով, թողնելով վարժապետութիւնը նրանց, որոնք լաւ վարժապետ լինել կարող են, առանց կարողանալու տալ մեզ մի երես Պռօշեանցի դրուածից: Պռօշեանցի մեծ մարդ չէ, նա հաւասար չէ ոչ Արօվեանցին և ոչ Ալիշանին, բայց այդ մարդիկը, աւելի մեծ են քան իրանց ժամանակը. Պռօշեանցը հաւասար է իր ժամանակի մեծութեանը, իր ժամանակի հարողատ ծնունդն է և այնքան շատ զործ է կատարել ազգային ասպարիզում, ազգային կրթութեան զործում, ինչքան ոչ ոք իր ժամանակակիցներէից:

Պերճ Պռօշեանցը առաջին հիմնադիրն է Թիֆլիզում օրիորդական դպրոցի: Դա էր որ բաց արաւ մասնաւոր օրիորդական դպրոց, ուր առաջին աշակերտուէի եղել է այժմ տիկին Եղիսարէթ Չմբշկեանը: Այդ ուսումնարանի պատուաւոր հոգաբարձուհին էր և կարելի է ասել բարերարուէին Տ. Յովհաննիսեանը, պ. Արքայր Յովհաննիսեանի մայրը, որի հրաւիրանքը հոգաբարձուհի են դառնում տ. տ. Բեհլուզեան, Նազիրեան և Խօջայեան:

Պռօշեանցը մեզանում նոր սկսուած առտնին թատրոնը հասարակական թատրոնի վերածեց, ուր առաջին դերասանուհիները կարգը բնկաւ և իր առաջին աշակերտուէի Եղիսարէթը:

Այս դէպքից լեռնոյ երբ պ. Չանշեանցին հրաւիրեցին Ղարաբաղ, նա Պռօշեանցին էլ հետը տարաւ իբրեւ իրան օգնական: Անտեղ դարձեալ Պռօշեանցը հիմնեց առաջին օրիորդական դպրոցը տ. և պ. Հախումեանների օգնութեամբ, որոնք ձրի տուն իրանց տունը ուսումնարանի համար:

Տկարութեան պատճառով այդտեղից հեռանալով և բժիշկների խորհրդով ուսուցչական ասպարիզից ևս հեռանալով, նա ճանապարհորդում է իր Փօտոգրաֆիայով և հասնում մինչև Վերին Արուիս: Պռօշեանցն այդտեղ 66 թուականին յորդորում է ուսումնարան բանալ տղայոց և աղջկանց միանգամայն և յաջողում է. հրաւիրում է բարձր ուսում ստացած վարժապետներ և կազմում է մի լաւ խումբ:

Պռօշեանցին մի շրջաբերականով արգելեցին վարժապետութիւն

անել և հոգևորականութիւնից հանելով, հարկատուների կարգը լճեցնելն: Բայց շատ չք տեսց այս: Ասած է, ստի ոտները կարճ կ' ինին: Պռօշեանցը ոչ միայն արգարանում է, այլ և ոստանում էրեւանի թեմի վերատեսչութիւնը և սկսում է բաղմաթիւ ուսումնարաններ բաց անել: Այդ պաշտօնի մէջ էլ մնում է նա մինչև նոյն պաշտօնի վերանայը:

Հանգուցեալ կաթողիկոսը միտք ունենալով բողոքականութեան առաջն առնել, ուկիցաւ տւետարանը աշխարհաբարի վերածել և աժան գնով տալաձել ժողովրդի մէջ: Այդ զործը յանձնեց Պռօշեանցին: Պռօշեանցը իրեն յատուկ արագութեամբ թարգմանեց ամբողջ Աւետարանը և յանձնեց կաթողիկոսին: Այդ թարգմանութիւնն այնքան հաւանեց կաթողիկոսը, որ Պռօշեանցին չորս աստիճան տուաւ և նրա հետ աստուածաբանութեան մագիստրոսի կոչուակ: Այժմեր մէջ մագիստրոս միակ Պռօշեանցն է:

Պռօշեանցի բոլոր աշխատութիւնները միայն իր վէպերը չեն նա անանուն և կեղծ անունով անթիւ թղթակցութիւններ ունի ազգային բոլոր լրագրներում ցրուած, վերջերումս նաև Աղբիւրի մէջ իր սեփական անունով: Մշակի խմբագիրը, երբ նոր խումբ կ'ազմեւ և սկսեց իր հրատարակութիւնը, Պռօշեանցն էլ այդ խմբի մէջն է և քիչ զօրծ չունի արած այնտեղ:

Եթէ մէկ մարդուց հրաշք չենք պահանջում, կարծեմ այսքան էլ բաւական է, որ ազգը զնահատէ և պահպանէ ժամանակակից գլխաւոր դործիչներից մէկին, ոչ միայն արդէն արածի համար, այլ և անելիքի: Կատարենք բողոքական Պռօշեանցի երեսնամեայ յօբեւեանը և հնար տանք նրան շարունակելու իր զրական գործունէութիւնը, որից մեծապէս կը շահուի ազգը: 2^է որ մենք շատ երկատարգների օգնում ենք, որ երթան ուսում առնեն և զան Աղբիւն պէտք զան: Հապա ու որ պէտք է եկել, պէտք է գալիս ու դեռ պիտի պէտք զայ, նրան ինչ պէտք է անել: Ի հարկէ «Ձայս պարտ է առնել և զայն չը թողուլ»... :

Ծ-ն օգոստոսի 1888.

Բօլնիս-Խաչէն գիւղ.

Դ. ԱՂԱՆՆՅ

№ 4-ՈՒՄ ԱՌԱՋԱՐԿՈՒԹԵԱՆ ՊԱՏԱՍԽԱՆԸ

Ազգիւ ամուսն տալուած առաջարկութիւնը դտել է Պ. Պալեանը: Նրանից առաջ թէև նոյն խոսքը չընել էր մեզ և պ. Եփրէմ Դաւթեանը՝ Ն. Ազուլիսի ուսումնարանի ուսուցիչը, սակայն նա չէր ասել, թէ

ով է եղել այդ խոսքն առաջին դործածողը մեր աշխարհիկ գրականութեան մէջ: Երկար բանակցութիւններից յետոյ մըջանակը խմբագրական ժողովի վճռեց, որ պ. Պալեանը իրաւունք ունի ստանալու: Ուստի հրաւիրում ենք

տեմ
մեր
բաժ
ցող
օրը
առ
մեն
այն
թիւ

այ. Պալեանին յանձնել մէկին այդ մըր-
ցանակը՝ Յիսուսի Յարութիւնը, մի գեղե-
ցիկ օլէպըրաֆիա, ստանալ խմբագրու-
թեանս զբառներեակից: Մենք ժամանակ
առ ժամանակ այդպիսի հարցեր կա-
ռաջարկենք, իմանալու համար, թէ մեր
երեսասարդութիւնը կարգում է ար-
դեօք մեր արդէն չը հրատարակելով
Թերթերը Թէ ոչ:

Առաջարկութեան խօսքի հեղինակը
Հայր Արսէն Բաղդատունին է, իսկ մեր
աշխարհիկ գրականութեան մէջ գրել է
Մ. Աղաբէկեանը Կոռնկ ամսագրի 186()
Թ. Մայիսի տետրում երես 340—341:

«Այս ժամանակ Արեւելքումն եւս կըր-
կնուցան այն պատերազմները, որն որ
Պապի առաքեալը՝ Ֆռանչիսկեանը, Դո-
մինիկեանը, Յիսուսեանը, եւ այլ կրօ-
նաւորք արել էին միմեանց հետ Հընդ-
կաստան, Չինաստան, Ճափոն եւ Սին-
թիկայ. սոյնպէս եւ Հասունեանք եւ Մը-
խիթարեանք իբրեւ ուղղափառ քրիստո-
նայք, ճշմարիտ բուստրեալք, եւ ա-
րեւմտք եւ կրօնի եղբարք սկսան, մերթ
Պոլիս, մերթ Հռոմ իրար անցնիլ, վի-
ճել եւ կռուիլ: Հասունեանք Մխի-
թարեանց իրանց կուսակիցներովը իբրեւ
հերետիկոս եւ հերժուածող էին ամբաս-
տանում Հռովմայ արքունիքումը, եւ իբ-
րեւ ապստամբութիւն սերմանող, ազդ եւ
ազիւնք ոտքի հանող եւ տէրութիւն, Թա-
ղաւորութիւն հաստատողք Օսմանեան
Տէրութեան մօտ. իսկ Մխիթարեանք՝

Հասունեանց եւ նրանց կուսակիցներին
մոլիտանդ, դաւաճան, փառամոլ, Արե-
ւելեան Պապ, բառաարկու, ստախոս,
տղէտ եւ անուսում ածականներով էին
զարդարում զվսից մինչեւ ոտները: Մի
ածական, որ մինչեւ այն ժամանակ ոչ
մի ազգի, ոչ մի լեզուի մէջ չէր լսուած,
ընդհանրացաւ, հասաւ բոլոր Հայոց բե-
րանք. այս էր այն երեւելի ածականը՝
գերարշխամեանախենդիսիմօթաթոս,
որոյ հեղինակն էր հայր Արսէն Բաղդա-
տունի անուանալը, Վիրգիլիոսի Մշա-
կանը Թարգմանողը եւ մեր Հայկ նա-
հապետին վրայ դուշադնական վիպասա-
նութիւն յօրինող բանաստեղծը:

Այսու ամենայնիւ այս տամեկրկու
փանկով ածականը զօրութիւն չենեցաւ
եւ չէր ունենալ, թէպէտեւ երկայն լինէր
շանթապահ սլոներու նման. փասն զի
Հասունեանց կայծակները Վատիկանից
էին փայլատակում եւ ոչ «Չինթոփինթոյի
մէխանայից» (մկիտանիստայից), ինչ-
պէս ասում էր բանաստեղծ հայր Կոմի-
տաքը, (հայր Արսէնի երկրորդ անունն
է, մի երրորդ եւ չորրորդ անունն էլ ու-
նի): Յաղթուեցան Մխիթարեանք եւ պար-
տական եղան վերստին երդում տալու,
թէ իրանք ամուր են «ապականութեան
մէջ իբրեւ ուղղափառ քրիստոնեայ, եւ
պատրաստ դատաւարտելու» Հայաստա-
նեայց Եկեղեցին եւ մեղ նորա որդոցս
իբրեւ հերետիկոս եւ հերժուածող:

ՄԵՐ ԲԱԺԱՆՈՐԴՆԵՐԻՆ.

«Աղբիւրի» բաժանորդագրութիւնը Հոկ-
տեմբերին ենք սկսում եւ միջոց տալիս
մեր ընթերցողներին վերանորոգել իրանց
բաժանորդագրութիւնը: Մեր ընթեր-
ցողները գիտեն, որ նորտարուայ առաջին
օրը լոյս տեսած է լինում եւ «Աղբիւրի»
առաջին համարը, զիտեն փորձով, որ
մենք բոլորովին սովորութիւն չունինք
այն բաժանորդներին, որ դեռ ցանկու-
թիւն չեն յայտնել կրկին ստանալու

«Աղբիւր», նրանց անունով էլ ուղարկելու
Որպէս զի յետոյ զանազան տրոհունջներ
չանեն, ինչորում ենք վաղօրօք յայտնեն
իրանց ցանկութիւնը:

Հոկտեմբեր՝ ամսում ուղարկում ենք
պատրաստած ծրարներ եւ նամակներ,
մնում է միայն որոշ գրել «Աղբիւր»
տուայողի հասցէն եւ ներքիտելով 3 ր.
եւ մարկանները ծրարը փոստ պցել:

Առաջիկայ տարուայ համար արդէն

սկսել ենք պատրաստութիւններ տեսնել։ Հոկտեմբերին յոյս ունինք կարող կը լինենք մանրամասն յայտարարել մեր յարգելի ընթերցողներին առաջիկայ տարուայ համար մեր դիտումները։

Բանալով առաջիկայ 89 թւականին բաժանորդագրութիւնը, յուսով ենք որ ընթերցող հասարակութիւնը պիտի տայ

դիտում միայն մեր այս աշխատանքին, որ կուսկումարում կամ կամային պատճառով մեր կողմ դառնալու հետեւի միայն իր իրաւունքով։

Խ Ա Ռ Ն

Ամսոյ 15-ին կէսօրից լետոյ ժամը 3-ին ժամանեց Թիֆլիզ ՆՈՒՐ ՎԵՀԱՓԱՌՈՒԹԻՒՆ ԱՄԵՆՆԵՆ, ՀԱՅՈՑ Կ ԹՈՂԻԿՈՍԸ։ Հոգեւորականութիւնը, քաղաքի ներկայացուցիչները, հայոց ուսումնարանների վարժապետները, վարժուհիները, աշակերտուհիները, աշակերտները և ժողովրդեան խումբն բազմութիւն դիմադրեց Վեհափառ Հայրապետին, որ մանեով նախ Վանսոց մայր և կեղեցիկ, սովորական մայրամասից լետոյ ասաց՝ «Ողջուն և շնորհք եմ բերում ձեզ իջման ու Տաճարից, Լուսաւորից Հայրապետից» և օրհնեց ժողովրդին։

Շուտով լոյս կը տեսնի 89 թուականի համար երեւ զրայոյց, մէկը պատկերազարդ, մեծադիր, շատ տեղեկութիւններով, զինք 25-ի միւսը փոքր, բայց դարձեալ լիակատար, զինք 10-ի պահեստը «Աղբիւրի» վաճառանոցում պիտի լինի, ուր և պիտի գրուին ցանկացողները, գումարով աւանդները գեղում կուսկենան։

Արեւթիւն և Մանուէլ 1 օր, բաժանորդագրինք 2 ր. ստացանք պ. Բովչ. Մուրադեանից Թիֆլիզում։

Ներկայ յՆ-ում տպագրելով վաղաժամ իրերգը Պապեանի Ասկիւն Շիթեր բանաստեղծութիւնը, յոյս ունինք

մեզ աւելի բաժանորդ քան այս տարի։ Մենք յոյս ունինք, որ մեր թերթի համակրողների աջակցութեամբ առաջիկայ տարին աւելի շատ բաժանորդներ պիտի ունենանք, հէնց այդ հիման վրայ էլ մենք առաջիկայ ամսին աւելի շքեղ պիտի հրատարակենք «Աղբիւր» քան այս տարի։

Լ Ո Ւ Ր Ե Ր

Ժամանակ առ ժամանակ տպագրել նրա յիշատակարանից յօդուածները «Մշակի» մշտական ընթերցողները անշուշտ դեռ յիշում են հանգուցեալի դուրսի վէպիկները։ Գր. Պապեան պարտւում էր ուսուցչութեամբ և նրա դրականական տաղանդը օր-օրի վրայ դարգահում էր։

Օգոստոսի 20-ին մեր աշխատակից երիտասարդ բժիշկ ուսանող Թ. Զաքարեանը մեր յատուկ յանձնարարութեամբ ուղևորեցաւ Գուգարաց աշխարհը՝ Հաղթատ և Սանահին Բժ. Զաքարեանը ուսն յայտնի ճանապարհորդ դեռահաս Ելիսէկէն էլ աջակցած է և նրա պրոլեարական պիտի կազմէ իր ճանապարհորդական գիտումները, որոնք կը տպագրուին պարբերաբար «Աղբիւրում», պ. Զաքարեանին ուղղելից էր և մեր տաղանդաւոր նկարիչ պ. Բաշինջադեանը։

Մեր սերելի պ. Աղայեանի «Արութիւն եւ Մանուէլ» վէպը, որ պիտի գործ ըստ մի քանի դրամայներով, առաջին դրամային աղբիւր դուրս է եկել և ուղարկուած է բաժանորդներին։ Այս Ա. դրամային 60-ի է։ «Աղբիւրի» առաջիկայ յՆ-ից մեկուսւած կը ծանօթացնենք մեր ընթերցողներին այդ նշանաւոր դրամային հետ։ Առ այժմ խորհուրդ ենք տալիս մեր ընթերցողներին և հրաւիրում կարգաւ այդ վէպը և շուտով ձեռք բերել, որով միջոց կըսանք յարգելի հեղինակ

կեն աճապարել լոյս հանելու և միւս մասերը այդ ամեն կողմից սերուն և նշանաւոր գրուածքը Աղբիւրքէն բաժանորդները կարող են այդ Ա. գերբը ստանալ խմբագրութեանս զբաղեցնող կից աւանց ճանապարհածախս վճարելու:

Բացուած է «Աղբիւրք» 89 թ. բաժանորդացութիւնը: Ա. պրէմիան օրհորակիկական մի մեծ պատկեր «ԱՐՇԱ-ԼՈՅԱ» մի օրինակ դրուած է խմբագրութեանս զբաղեցնող ի զոյց հետաքրքրութիւններն կուղարկել և գումարները նոյնպէս: Առ այժմ աւելորդ ենք համարում այդ մասին մեր կողմից խօսք տալ: միայն խոսնա՞րար ինչպէս է ենք տըր պէտք բաժանորդ գրուել 89 թ. «Աղբիւրքին»: շուտով ստորագրուի, որպէսզի տիրուած չը լինինք նրանց աւանդին ՆՆ-ը չուղարկելու: ՆՆ-ի սպասման պատճառով ինչպէս անցնալ և միւս տարիները: Ինչպէս է ենք և մեր մըշտական բաժանորդներին «Աղբիւրք» կիցն շրջաններում տարածել: «Աղբիւրք» շատ տարածուելուց կախուած է նա աւելի ճոխ հրատարակուիլը: Այժմ մեր բաժանորդներէն ամեն մէկը մի-մի նոր բաժանորդ գտնէ, անուշա կըրկ-նապատիկ շքեղ կը հրատարակուի լինելով:

Կերկայ ՆՆ-ում տպուած թերթուսի վճարը կը ստանալ տիկին Մարգարիտ Ալեքսանեանի (մեծօրհներինն ա. Էջմիածնին էր նշանաւոր ձեռագիր Աւետարանն ընծայողը գրած մի շքեղ ծաղկաւոր ալբոմ: Բերունն էլ հէնց յարգելի տիկինն լինէն է նկարել:

Լոյս տեսաւ նոյնպէս պ. Արեւոզմի Յովհաննիսեանի աւետարանից հայերէն բաւղբը Ա. հատորը: Ար օրինաւոր բաւարանի կարօտութիւնը մեղանում այնքան զգալի էր, որ պ. Արեւոզմի Յովհաննիսեանը իր այս պատուական ձեռնարկութեամբ մի մեծ գործ կատարեց: Աւանց մեր ասելու էլ մենք այնպէս ենք հաւատացած, որ այդ բա-

ւարանը շատ արագ կը տարածուի ամեն կողմ:

† Լեւոնիկ Մովսէսեանց կրթմն ուսուցիչ հուշաւէքի հայոց ուսումնարանի կիցն էր մահահանգուն անցնալ օգոստոսի 23-ին: Ար մշտական ընթերցողները էր ի յիշում կը լինին Վաչագանի ստորագրութեամբ «Աղբիւրքում» տպուած ոտանաւորները: Վաչագանը վաղամեակի Լ. Մովսէսեանն էր: Նա ծնունդ էր ընէ սովորելու և հէնց այդ նպատակով լինէ ուրիշ գործով գնացել էր Պետերբուրգ, լայց այնտեղ անցած լինէ հիւանդութիւն ջրապուրութիւն ստացաւ և վերադառնալով հայրենիք, վախճանուեց ծաղիկ հասակում:

Մեր յարգելի աշխատակից պ. Փիլիպոս Աւարանեան, որ վերջին ևս կու տարին Գէորգեան ձեռնարկում ուսուցչապէս էր այս տարւածից ընտանիքի Թիֆլիզի Կարմիրման Յովհաննիսեան օրիորդական ուսումնարանի տեսչութիւնը: Մերոյ լոյս տեսաւ նրա խմբագրութեան Սմայլի («Քնաւորութիւն» գերբը: Այս գերբը շատ և շատ արժանաւորութիւններ ունի: Յանկալի էր, որ այդ գերբը կարգաւ մեր ժողովուրդի լայն զաւակարգը: Գրքի նիւթն արժանաւորութեան, գեղեցիկ խմբագրութեան, ծաւալին, տպագրութեան և լոյսի մտքը լինան նայում զինը մտնելի է, ճանապարհածախսով 1—50) և խմբագրութեանս զոյգը:

Արտասահմանի ուսանողի օգտին ըստացանք Գանձակից Կ. Կոստ. Տէր-Մարկարեանից մի քանի հոգուց ժողոված 5 թ. Միում էր մեզ օժտ այն նպատակաւ ժողոված, ուղարկածները դուրս գալով (№ 5—6 նայել) 13—22 հ. ուրիմն աւանդ 18—22 կողմ Յանկալի էր որ դէմ մեր ընթերցողները լրացնէին մինչև 100 թ: Ուսանողն աւարտել է արդէն և մնում է նրան մինչև վճարելի մաստորագնայ տղքան

գումար, որ հայրենիք կարողանայ վերադառնալ:

Հրուհերում ենք մեր յարգելի բաժանորդներին ներկայ Սեպտեմբեր 25-ին կիւրակէ երեկոյան ժամը 6-ին Հիօրէ բերել մեր խմբագրատունը ներկայ դառնելու «Աղբիւրի» ներկայ տարուայ երրորդ պէջմայի՝ պ. Բաշինջաղեանի Յարժամարայ ծովի վիճակահանութեան: Թիֆլիզի բաժանորդները պիտի ներկայացնեն իրանց անդրագրերը: Ներկայ կարող են լինել և կողմնակի անձինք: Գաւառներից ոմանք ինչպէս մեզ հաղորդում են արդէն կարգադրել են իրանց ծանօթ—բարեկամներին ներկայ դառնելու:

Ենթակալուածեմք սապանք պ. Նիկողայոս Տիգրանեանից Կովկասեան երգեր վերնադրով նրա ձայնագրած նոտաները: Պ. Երուանդ Ղազարեանից նրա Թարգմ. Ով է հնարել երկաթուղին: Հայր Տէր-Սարգիս քահանայ Աղաքանից իր համոզմամբ նախադրուծ կրօնի: Մոսկուայի աւանդուիցից իրանց հրատարակած 1) Վելհելմ Տէլլ, 2) Յերին, 3) Մենաքէմ Գամաղայու պատմութիւնը, 4) Վերջին դաս, 5) Բուլղարներն մասին և Խրիմեան Հայրէկէ վաւատիպ պատկերը: Պ. Ս. Փիւլյեանից Զրոյցներ, քնական պատմութիւն: Մակար Վ. Բարխուդարեանից Քննադատութիւն քննադատութեանց: Պ. Փ. Վարդանեանից Բնաւորութիւն Սմայլսի: Պ. Յովհաննիսեանից Բաղդիրր աւանդութիւնց Հայերէն Ա. հատոր: Պ. Ներվանդադէից «Արամբէն» վէպը, որ այս տարի մասնաւոր տպագրուած էր «Արձագանքում»:

Լոյս է տեսել և Հիօրէակալուածեմք

ստացել ենք «ԱՐԱՔՍ» պատկերապարհ Հանդէսի Բ. դիրքը: Տեղագրական մասը բաւական մեծ տեղ է բռնում գրքի մէջ: Տպուած են ի միջի այլոց Վեպ Վաթուկիտի, Ծերենցի, Բաֆֆի, Սանտարեանի և Ալեքսանդրու պատկերները:

Որովհետեւ մենք դիտարկուած ունենք «Աղբիւրը դարձնել մի շարք պատկերապարհ հրատարակութիւն ունանց ի հարկէ մի մագաղափ փոխել իր ուղղութիւնը, ուստի խնդրում ենք մեր յարգելի ռատիցիներէց և ընթերցողներէց՝ ուղարկել մեզ իրանց քաղաքներէ, գիւղերէ, շրջակայ վանքերէ, ակերակներէ, տեսարաններէ, գործարաններէ լուսանկարները, նրանց մանրամասն կարգադրութեամբ: Նրանցից յարմարները պիտի պարբերաբար տպագրուեն «Աղբիւրում»: Այժմ պատուէր ունենաւ տուած արտասահմանում և Ռուսաստանում շատ պատկերներ: Կը տպագրուին մեր արդի գործողներէ, նշանաւոր հեղինակներէ պատկերները և այլ:

«Родникъ» ամսագրին կից հրատարակուած է և մանկավարժական Թերթ «Воспитание и Обучение» վերնագրով: Այս Թերթի անցեալ Յուլի տետրում երես 255—261 տպագրուած է Բաֆֆի Համառոտ կենսագրութիւնը նրա նշանակութիւնը Հայերի Համալայոյ աշխարհիկ գրականութեան ծնունդն ու համառոտ պատմութիւնը: Այդ յոգուածում խօսվում է և «Աղբիւրի» մասին:

«Родникъ-ի» խմբագրութիւնը խառնում է իր ընթերցողներին պարբերաբար յօդուածներ տալ «Աղբիւրի»:

ՅԱՅՏԱՐԱՐՈՒԹԻՒՆ

Գործադիր — մնայուն Յանձնաժողովոյ

3. Եղմիրեան կտակին.

Կանխաժողովս կը փութայ ծանուցանել թէ Սահակ Մեսրոպեան Գրական Սրբանակարաշխութեան Հանդէսն՝ զոր Բարեյիշատակ Հանգուցեալն Հաստատած է Ազգային Պատմութեան և Դպրութեան վերաբերեալ լաւագոյն երկասիրութեանց համար, տեղի պիտի ունենայ ի տօնին Սրբոյ Թարգմանչաց յառաջիկայ 1889 տարուոյ, և կը հրաւիրէ այն ամեն բանասէրներն որ որոշեալ նիւթերուն վրայ ու և է երկասիրութեամբ կողգեն մասնակցիլ, փութան մինչև յառաջիկայ յունվարի սիկզբն յուղարկիլ իրենց գործերն առ Ամեն. Սրբազան Պատրիարքն, ի Կ. Պօլիս:

Տպագիր երկասիրութիւնք պէտք է որ երեքօրինակ:

Լոյս տեսաւ

Ա. ԹՈՒՄԱՆԵԱՆԻ

ՃԱԿԱՏԱԳՐԻ ԳՐՈՒԱԾԲԸ

ՉԻ ԶՆՋՈՒԻԼ

Պատկերազարդ. չբայիւր:

Գինը 40 ֆ.

Գրքի բոլոր բաժանորդներին միանգամայն կուղարկուի Հոկտեմբերի 1-ին:

Հեղինակի հասցէն՝

Шуша. А. Туманян

Ծախվում են եւ յայտնի գրավաճառանոցներում: 1—1

Լոյս տեսաւ

Ղ. ԱՂԱՆԵԱՆԻ

ԱՐՈՒԹԻՒՆ ԵՒ ՄԱՆՈՒԵԼ

Ա. դիրքը

Գինը 60 ֆ.

ՏՈՐԲ ԱՆԳԵՂ

ԵՒ

ՀԱՅԿԱՆՈՒՂ ԳԵՂԵՅԻԿ

Հին գրոյց

Գինը 40 ֆ.

Ծախվում են հայ գրավաճառանոցներում: Պահեստը «Աղբիւրի» վաճառանոցում Գումարով առնողներին զիջւումով:

Պատկերազարդ. Հրատարակութիւն տպար Երկու տնդամ. տարեկան գինը 4 և: Հրատարակվում է Պօլսում. ստորագրուել կարելի է «Ազրեւ» ամսագրի խմբագրատանը:

ՄԱԿՈՐ ԶՄԵԿԱՆԻ ԳՐԱՎԱՃԱՌԱՆՈՒՄ ծախվում են նաեւ դատական ամեն տեսակ պիտոյքներ: Գումարով զընողներին զիջւում է լինում: Պատուէրները կատարվում են շուտ եւ ամենաճշտութեամբ: Պատուէրները առանց կանխավճարի մնում են անկատար: Օտարաբաղաքացիք զիմում են՝ Тифлисъ. Книжная торговля Макара Чимишкова. Мих. мостъ, №№ 29—30

1—1

Ս. Վ. ԱՐՂՈՒԹԵԱՆԻ

Մանկական Պարտէզ Երկու սեռի երեխաների միասնաբար ուսման համար և օրիորդաց գիշերօթիկ ուսումնարան:

ԵՐԴՈՒՄԱՂԱՅԻՆ ԱՏՈՐԱՏԱՐ

Մատենադարանի 8 ժամից մինչև 10-ը եւ երեկոյին 4-ից մինչև 8-ը
Գոյովինսկի, տ. Դօրքմանսկի.

ՓԻԼԻՍՈՒՄԱՆԱՆԻ

Թարգմանութեամբ լոյս տեսան.

ՍԱՄՈՒԷԼ ՍՄՍՅԱՆ

ԲՆԱՍԻՈՐՈՒԹԻՒՆ

Գինը 1 ր.—50 կոպ.

Հասցէն՝ Тифлисъ. Мар.-Анановъ, учил. Пилосовъ Бардамянъ.

ՀԻՐԱՆԶԱԴԵ

ԱՐԱՄԲԻՆ

վէպ.

Լոյս տեսան Գ. Բաղդասարի և Հ. Կրիկեանի ձեռքով. Тифлисъ, Ред.
„Ардзаганъ“ Пирванзаде. Գինը 75 կ.

Հոտով լոյս կը տեսնի.

ՊԱՏԿԵՐԱԶԱՐԴ ՕՐԱՅՈՅՅ

1889 թ.

Մեծ գիրքով չաւելուածներով, կարեւոր անդեղութիւններով, կենսագրութիւններով մեր նշանաւոր գործիչների և նրանց պատկերներով, բաղաքներ անասրաններով, Առևտրական տեղեկութիւններ և այլն և այլն.

Գինը 25 կոպ.

և

ՓՈՒՐԱԴԻՐ ՕՐԱՅՈՅՅ

Դարձեալ չաւելուածներով և երազահանով.

Գինը 10 կ.

Պահաւոր «Ազրի բի» լաճառանցով և Մ. Զմիկեանի գրութեամբ անցնում.

Գումարով առևտրներին զիջում կը լինի.

ԱՐԻՍՏՈՂՈՍ ՅՈՂԱՆՆԻՍԵԱՆ

ՔԱՄԳԻՐ

I—I

Ռուսերէնից-Հայերէն լոյս տեսաւ Ա. Հատոր.

Ա. եւ Բ. հատորը միասին 5 ր.

ԵՐԵՐՈՒՄ

Պատկերազարդ հանդէս. լոյս տեսաւ Ք. Գրիգոր.

Գինը 1—50 կ.

Дозволено цензурою, Тифлисъ, 16 Октября 1888
Типография И. Мартиросіанца, на Орб. ул., д. № 1 и 2